

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a patra)

18 iulie 2013 *

„Articolul 267 al treilea paragraf TFUE — Întinderea obligației de trimitere a instanțelor de ultim grad de jurisdicție — Articolul 101 TFUE — Cod deontologic al unui ordin profesional care interzice aplicarea de tarife care nu corespund demnității profesiei”

În cauza C-136/12,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Consiglio di Stato (Italia), prin decizia din 14 februarie 2012, primită de Curte la 13 martie 2012, în procedura

Consiglio nazionale dei geologi

împotriva

Autorità garante della concorrenza e del mercato

și

Autorità garante della concorrenza e del mercato

împotriva

Consiglio nazionale dei geologi,

CURTEA (Camera a patra),

compusă din domnul L. Bay Larsen, președinte de cameră, domnii J. Malenovský, U. Lõhmus și M. Safjan (raportor) și doamna A. Prechal, judecători,

avocat general: domnul P. Cruz Villalón,

grefier: domnul A. Calot Escobar,

având în vedere procedura scrisă,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru Consiglio nazionale dei geologi, de A. Lagonegro, avvocatessa;
- pentru guvernul italian, de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de S. Fiorentino, avvocato dello Stato;

* Limba de procedură: italiana.

- pentru guvernul francez, de G. de Bergues, de E. Belliard și de B. Beaupère-Manokha, în calitate de agenți;
 - pentru guvernul maghiar, de M. Fehér, de K. Molnár și de K. Szíjjártó, în calitate de agenți;
 - pentru Comisia Europeană, de J.-P. Keppenne, de L. Malferrari și de G. Conte, în calitate de agenți,
- având în vedere decizia de judecare a cauzei fără concluzii, luată după ascultarea avocatului general, pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 101 TFUE și a articolului 267 al treilea paragraf TFUE.
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Consiglio nazionale dei geologi (Consiliul Național al Geologilor, denumit în continuare „CNG”), pe de o parte, și Autorità garante della concorrenza e del mercato (denumită în continuare „Autorità”), pe de altă parte, și Autorità, pe de o parte, și CNG, pe de altă parte, în legătură cu constatarea de către Autorità a existenței unei înțelegeri care restrânge concurența pusă în aplicare prin intermediul reglementării deontologice adoptate de CNG, care privește stabilirea onorariilor geologilor.

Cadrul juridic

- 3 Conform articolului 2 din Legea nr. 112 privind protecția titlului și a profesiei de geolog (legge n. 112 – Disposizioni per la tutela del titolo e della professione di geologo) din 3 februarie 1963 (GURI nr. 57 din 28 februarie 1963, denumită în continuare „Legea nr. 112/1963”), exercitarea acestei profesii în Italia este condiționată de înscrierea în registrul administrat de Ordinul Național al Geologilor.
- 4 Articolul 8 din această lege prevede că ansamblul geologilor înscrși în registrul menționat constituie ordinul și alege CNG.
- 5 Articolul 9 din legea amintită prevede:
„[CNG] exercită următoarele atribuții, pe lângă cele ce rezultă din alte dispoziții:
 - a) asigură respectarea reglementării profesionale și a tuturor celorlalte dispoziții privind profesia;
 - b) asigură ținerea registrului și a listei speciale și efectuează înscrierile și radierile;
 - c) veghează la protecția titlului profesional și desfășoară activități pentru reprimarea exercitării abuzive a profesiei;
 - d) adoptă măsuri disciplinare;
 - e) la cerere, ia măsuri pentru plata onorariilor;
 - f) asigură administrarea bunurilor care aparțin ordinului național și întocmește anual proiectul de buget și bilanțul;

g) stabilește, în limitele strict necesare pentru acoperirea cheltuielilor de funcționare ale ordinului național, prin decizie supusă aprobării ministrului justiției, cuantumul contribuției anuale pe care trebuie să o plătească persoanele înscrise în registru și în lista specială, precum și cuantumul taxei de înscriere în registru și în listă și al taxei pentru eliberarea certificatelor și avizelor privind plata onorariilor.”

6 Potrivit articolului 14 alineatul (1) din Legea nr. 616 privind normele de aplicare a Legii din 3 februarie 1963, nr. 112, privind protecția titlului și a profesiei de geolog (legge n. 616 – Norme integrative per l'applicazione della L. 3 febbraio 1963, n. 112, contenente norme per la tutela del titolo e della professione di geologo) din 25 iulie 1966 (GURI nr. 201 din 13 august 1966):

„Persoanele înscrise în registru sau în lista specială care se comportă într-un mod care nu este conform cu demnitatea și cu prestigiul profesiei i se poate aplica, în funcție de gravitatea faptei, una dintre următoarele sancțiuni disciplinare:

- 1) muștrare;
- 2) suspendarea exercitării profesiei pentru o perioadă de până la un an;
- 3) radierea.

[...]”

7 Articolul 2 din Decretul-lege nr. 223/2006 privind adoptarea unor dispoziții urgente pentru relansarea economică și socială, pentru controlul și raționalizarea cheltuielilor publice, precum și intervenții în domeniul încasărilor fiscale și al combaterii fraudei fiscale (decreto-legge n. 223 – Disposizioni urgenti per il rilancio economico e sociale, per il contenimento e la razionalizzazione della spesa pubblica, nonchè interventi in materia di entrate e di contrasto all'evasione fiscale) din 4 iulie 2006 (GURI nr. 153 din 4 iulie 2006), transformat în lege, după modificări, prin Legea nr. 248 din 4 august 2006 (denumit în continuare „Decretul-lege nr. 223/2006”), prevede:

„1. Conform principiilor comunitare ale liberei concurențe și libertății de circulație a persoanelor și a serviciilor și pentru a garanta beneficiarilor posibilitatea efectivă de alegere în exercitarea drepturilor lor și de a compara prestațiile oferite pe piață, începând de la data intrării în vigoare a prezentului decret-lege sunt abrogate actele cu putere de lege și normele administrative care prevăd, pentru profesiile liberale și intelectuale:

- a) tarife fixe sau tarife minime obligatorii sau interdicția de a stabili onorarii în funcție de realizarea obiectivelor urmărite;

[...]

3. Dispozițiile deontologice și convenționale, precum și codurile de autoreglementare care conțin dispozițiile avute în vedere la alineatul 1 sunt adaptate, inclusiv prin adoptarea unor măsuri pentru a garanta calitatea prestațiilor profesionale, cel mai târziu până la 1 ianuarie 2007. În lipsa unei adaptări și începând de la această dată, normele contrare dispozițiilor alineatului 1 sunt, în orice caz, nule.”

8 Potrivit articolului 2233 din Codul civil, care privește profesiile intelectuale:

„În cazul în care nu sunt stabilite de părți și nu pot fi determinate potrivit tarifelor sau uzanțelor, onorariile sunt stabilite de instanță, după ascultarea asociației profesionale din care face parte prestatorul.

În orice caz, cuantumul remunerației trebuie adaptat ținând seama de importanța prestației și de prestigiul profesiei.

[...]

- 9 Articolele 17-19 din Codul deontologic privind exercitarea profesiei de geolog în Italia, aprobat de CNG la 19 decembrie 2006 și modificat ultima dată la 24 martie 2010 (denumit în continuare „Codul deontologic”), prevăd: „Articolul 17 – Parametri tarifari

La determinarea onorariilor profesionale, geologul trebuie să respecte prevederile Decretului-lege nr. 223/2006, principiul adecvării prevăzut la articolul 2233 al doilea paragraf din Codul civil și, în orice caz, ansamblul dispozițiilor legale în vigoare care reglementează materia. Tariful profesional aprobat prin Decretul ministerial din 18 noiembrie 1971 cu modificările ulterioare și tariful în materie de lucrări publice aprobat prin Decretul ministerial din 4 aprilie 2001, în măsura în care vizează geologii, constituie un element legitim și obiectiv de raportare tehnico-profesională în analiza, determinarea și definirea compensațiilor între părți. Articolul 18 – Stabilirea onorariilor

În cadrul reglementării în vigoare, pentru a garanta calitatea prestațiilor, geologul care își desfășoară activitatea profesională sub orice formă – cu titlu individual, în societate sau în asocierie – trebuie totdeauna să își stabilească onorariul în corelare cu importanța și cu dificultatea sarcinii, cu demnitatea profesiei, cu cunoștințele tehnice și cu efortul cerut.

Ordinul, ținând seama de principiile competitivității profesionale, veghează asupra respectării [acestor principii]. Articolul 19 – Achiziții publice

În cadrul procedurilor de achiziții publice în care autoritatea publică nu utilizează, în mod legal, tariful profesional ca parametru de retribuire, geologul va fi oricum obligat să își determine propria ofertă în funcție de importanța și de dificultatea sarcinii, de demnitatea profesiei, de cunoștințele tehnice și de efortul cerut.”

Cauza principală și întrebările preliminare

- 10 Prin decizia din 23 iunie 2010, adoptată pe baza rezultatelor unei anchete (denumită în continuare „decizia Autorității”), Autoritatea a constatat că Ordinul Național al Geologilor încălcă articolul 101 TFUE încurajându-i pe membrii săi să își uniformizeze comportamentele economice prin aplicarea tarifului profesional. În special, Autoritatea a considerat că Codul deontologic constituia o decizie a unei asocieri de întreprinderi având ca efect restrângerea concurenței, cu încălcarea articolului 101 TFUE.
- 11 Potrivit Autorității, calificarea, în temeiul articolului 17 din codul menționat, a tarifului profesional drept element legitim de referință în scopul stabilirii onorariilor încuraja geologii să își stabilească onorariile în conformitate cu acest tarif. Trimiterea formală de la acest articol 17 la Decretul-lege nr. 223/2006, care a abrogat tarifele fixe și minime, nu ar fi de natură să indice geologilor posibilitatea de a stabili onorariile profesionale pe baza liberului acord al părților.
- 12 În plus, obligația, prevăzută la articolele 18 și 19 din Codul deontologic, de a stabili onorariile potrivit clauzelor de ordin general, precum prestigiul și demnitatea profesiei, în lipsa unor criterii care să contribuie la detalierea acestor clauze printr-o trimitere specifică la stabilirea tarifelor serviciilor profesionale, ar încuraja de asemenea considerarea ca obligatoriu a tarifului profesional, împiedicând astfel adoptarea unor comportamente independente pe piață. Pe de altă parte, împrejurarea că articolul 17 din același cod face trimitere la articolul 2233 din Codul civil, care se referă la demnitatea profesiei, ar susține această teză.

- 13 CNG a atacat decizia Autorità la Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (Tribunalul Amministrativ Regional Lazio).
- 14 Prin hotărârea din 25 februarie 2011, această instanță a respins acțiunea CNG. Mai precis, instanța a împărțit poziția Autorităților potrivit căreia indicarea tarifului profesional ca element legitim de referință în stabilirea onorariilor ar încuraja geologii să se adapteze la acest tarif, ceea ce ar determina o restrângere a concurenței. În același timp, instanța menționată a considerat că Autoritatea nu prezentase elemente suficiente pentru a susține teza potrivit căreia referirea la demnitatea profesiei ca unul dintre elementele care trebuie să fie luate în considerare la stabilirea onorariilor geologilor implica un caracter obligatoriu al tarifului profesional. Cu toate acestea, instanța a apreciat că această eroare nu era suficientă pentru a infirma decizia Autorității.
- 15 Împotriva hotărârii pronunțate de Tribunale amministrativo regionale per il Lazio, CNG a declarat apel la Consiglio di Stato (Consiliul de Stat). Autoritatea a declarat de asemenea apel împotriva acestei hotărâri în măsura în care aceasta a declarat că motivarea deciziei Autorității era eronată în parte.
- 16 În procedura desfășurată la instanța de trimitere, CNG a propus să fie adresate Curții mai multe întrebări preliminare privind conformitatea unor dispoziții naționale, atât de natură legislativă sau administrativă, cât și cele cuprinse în Codul deontologic, cu dreptul Uniunii în materie de concurență.
- 17 Deși instanța de trimitere consideră că cea mai mare parte a întrebărilor propuse de CNG sunt în principiu pertinente pentru soluționarea litigiului principal, aceasta constată totuși că sunt exprimate în termeni vagi. În plus, instanța de trimitere apreciază că unele dintre întrebările menționate sunt vădit lipsite de relevanță în cauza principală, în special cele care se referă la Regulamentul (CEE) nr. 2137/85 al Consiliului din 25 iulie 1985 privind Grupul European de Interes Economic (GEIE) (JO L 199, p. 1, Ediție specială, 17/vol. 1, p. 83).
- 18 Astfel, instanța de trimitere adresează Curții întrebări privind domeniul de aplicare al articolului 267 al treilea paragraf TFUE în ceea ce privește competența sa de a alege și de a reformula întrebările propuse de una dintre părțile din procedura principală și eventuala sa obligație de a efectua o astfel de alegere și o astfel de reformulare.
- 19 În ceea ce privește întrebările privind reglementarea Uniunii în materie de concurență, instanța de trimitere procedează la o reformulare a propunerilor prezentate de CNG.
- 20 În aceste condiții, Consiglio di Stato a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:
- „I. 1) Articolul 267 al treilea paragraf TFUE, privind obligația instanței de ultim grad de jurisdicție de a efectua o trimitere preliminară atunci când o parte în proces ridică problema interpretării dreptului comunitar, se opune aplicării dispozițiilor procesuale naționale care prevăd un sistem de restricții de natură procedurală, precum termene de introducere a acțiunii, specificitatea motivelor, interdicția de a modifica cererea în cursul procesului, interdicția modificării de către instanță a cererii părții?
- 2) Articolul 267 al treilea paragraf TFUE, privind obligația instanței de ultim grad de jurisdicție de a efectua o trimitere preliminară atunci când o parte în proces ridică problema interpretării dreptului comunitar, se opune competenței instanței naționale de a filtra, din punctul de vedere al relevanței întrebării și al gradului de claritate al dispoziției comunitare?

- 3) În cazul în care articolul 267 al treilea paragraf TFUE este interpretat în sensul că impune instanței naționale de ultim grad de jurisdicție o obligație necondiționată de trimitere preliminară a unei întrebări privind interpretarea dreptului comunitar formulată de o parte în proces, acesta este conform cu principiul duratei rezonabile a procesului, de asemenea prevăzut de dreptul comunitar?
- 4) În ce împrejurări de fapt și de drept nerespectarea articolului 267 al treilea paragraf TFUE de către instanța națională constituie o «încălcare vădită a dreptului comunitar», iar această noțiune poate avea un conținut și o sferă de aplicare diferite în cadrul acțiunii speciale împotriva statului, în sensul Legii nr. 117 din 13 aprilie 1988 privind repararea prejudiciilor cauzate în exercitarea funcțiilor judiciare [...]

II. În cazul în care Curtea [...] ar accepta teza «filtrului larg» [...], care se opune aplicării normelor procesuale naționale referitoare la specificitatea motivelor acțiunii, întrebările preliminare de drept comunitar trebuie adresate Curții [...] în chiar termenii în care au fost formulate de apelantul [din procedura principală], redați [în continuare]:

- «1) [...] prezentăm Curții [...] o cerere de decizie preliminară referitoare la interpretarea articolului 101 TFUE [...] în raport cu dispozițiile legale și deontologice ce guvernează profesia de geolog și cu competențele instituționale și cu normele de funcționare ale [CNG], aplicabile în prezenta cauză, redate în continuare, în vederea verificării validității și a conformității lor cu dispoziția europeană (și anume articolul 101 TFUE) referitoare la domeniul concurenței. [...]

[reproducerea articolului 9 din Legea nr. 112/1963]

[reproducerea articolului 14 alineatul (1) și a articolului 17 din Legea nr. 616 din 25 iulie 1966 privind dispozițiile de punere în aplicare a Legii din 3 februarie 1963, nr. 112, privind protecția titlului și a profesiei de geolog]

[reproducerea articolelor 6 și 7 din Codul deontologic]

[reproducerea articolului 17 din Codul deontologic]. În special, în această privință, se solicită Curții [...] să se pronunțe cu privire la aspectul dacă indicarea, ca normă legală obligatorie în toate elementele sale, a Decretului-lege nr. 223/2006, cuprinzând un sistem numeric și cronologic, singurul sistem istoric și legitim, atât la nivel intern, cât și la nivel comunitar, care este cert că nu are nicio incidență asupra cunoașterii și a caracterului obligatoriu al normei juridice, este conform cu articolul 101 TFUE.

[reproducerea articolelor 18 și 19 din Codul deontologic]

Având în vedere că:

- Regulamentul [...] nr. 2137/85 [...], ce are ca scop „de a facilita sau dezvolta activitățile economice ale membrilor săi”, stabilește, în al șaselea considerent, că acesta „nu aduce atingere aplicării la nivel național a normelor juridice și/sau deontologice privind condițiile de exercitare ale unei activități sau ale unei profesii”;
- [reproducerea considerentului (43) al Directivei 2005/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 septembrie 2005 privind recunoașterea calificărilor profesionale (JO L 255, p. 22, Ediție specială, 05/vol. 8, p. 3)];

— [reproducerea considerentului (115) al Directivei 2006/123/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 12 decembrie 2006 privind serviciile în cadrul pieței interne (JO L 376, p. 36, Ediție specială, 13/vol. 58, p. 50)].

În sfârșit, Curții [...] i se solicită să se pronunțe asupra conformității cu articolul 101 TFUE a distincției descrise mai sus, făcută în drept și din punct de vedere al organizării ordinului, între întreprinderea profesională și întreprinderea comercială, precum și între concurența profesională și concurența comercială.

- 2) a) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii interzice sau se opune referirii la demnitatea și la prestigiul profesional – în speță, geolog – în stabilirea onorariilor profesionale?
- b) În sensul articolului 101 TFUE sau al unei alte norme de drept al Uniunii, referirea la demnitatea și la prestigiul profesional presupune efecte de restrângere a concurenței profesionale?
- c) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii stabilește că cerințele de demnitate și de prestigiu, în calitate de componente ale compensației profesionistului, în legătură cu tarifele definite expres ca susceptibile de derogări numai în privința limitelor minime – având în vedere referirea expresă și formală, cuprinsă la articolul 17 din [Codul deontologic], la reglementarea care permite o astfel de derogare (Decretul-lege nr. 223/2006 [...]) – pot fi considerate ca inducând comportamente care restrâng concurența?
- d) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii interzice referirea la tariful profesional – stabilit, pentru geologi, printr-o dispoziție adoptată de stat, respectiv decretul ministerial al ministrului justiției în acord cu ministrul activităților productive, de la care se poate deroga în ceea ce privește limitele minime prin efectul, încă o dată, al articolului 17 din [...] Codul deontologic – ca simplu element tehnic și profesional de referință pentru stabilirea onorariilor?
- e) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii interzice corespondența între, pe de o parte, importanța prestațiilor, cerințele legate de prestigiu și de demnitate astfel cum sunt definite și la articolele 6 și 7 din [Codul deontologic] și, pe de altă parte, onorariile profesionale, astfel cum se prevede la articolul 2233 [al doilea paragraf] din Codul civil, potrivit căruia „în orice caz, cuantumul onorariilor (profesionale) trebuie să fie adaptat importanței lucrărilor și demnității profesiei”?
- f) Prin urmare, potrivit articolului 101 TFUE, se poate considera că trimiterea la articolul 2233 [al doilea paragraf] din Codul civil este legitimă și că nu are ca efect restrângerea concurenței?
- g) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii stabilește, în cadrul reglementării concurenței, egalitatea juridică între un ordin profesional – în speță cel al geologilor –, astfel cum este reglementat de norme specifice adoptate de stat în vederea atingerii unor scopuri instituționale, și înțelegerile și concentrările de întreprinderi comerciale care corespund unor înțelegeri anticoncurențiale?
- h) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii permite asimilarea unei contribuții la un ordin profesional, obligatorie în temeiul legii – în vederea atingerii unor funcții și scopuri instituționale – cu activitatea de vânzare de bunuri și de servicii și cu profitul economic obținut prin intermediul unor comportamente anticoncurențiale de concentrări de întreprinderi comerciale?

- i) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii justifică aplicarea în speță a unei sancțiuni?
- j) Articolul 101 TFUE sau o altă normă de drept al Uniunii justifică supunerea la o prelevare forțată din contribuția la ordinul profesional, obligatorie în temeiul legii, asimilând această contribuție cu profitul și cu încasarea obținute dintr-o înțelegere economică sau comercială anticoncurențială?»

- III. 1) În subsidiar, în cazul în care Curtea [...] ar răspunde la întrebările privind interpretarea articolului 267 al treilea paragraf TFUE în sensul absenței unei incidente a normelor naționale de procedură și al existenței unei obligații de sprijin din partea instanței naționale și ar considera întrebarea adresată, astfel cum a fost formulată de apelant, ca fiind prea generală: dreptul comunitar al concurenței și al profesiilor, în special dispozițiile comunitare invocate de apelant în întrebarea sa, se opun adoptării unor coduri deontologice profesionale care determină onorariile în funcție de demnitatea și de prestigiul profesiei, de calitatea și de cantitatea muncii prestate, având ca efect faptul că onorariile care se situează sub tariful minim (și, prin urmare, mai concurențiale) ar putea fi sancționate, pe plan disciplinar, pentru încălcarea normelor deontologice?
- 2) În subsidiar, în cazul în care Curtea [...] ar răspunde la întrebările privind interpretarea articolului 267 al treilea paragraf TFUE în sensul absenței unei incidente a normelor naționale de procedură și al existenței unei obligații de sprijin din partea instanței naționale și ar considera întrebarea adresată, astfel cum a fost formulată de apelant, ca fiind prea generală: dreptul comunitar al concurenței, în special reglementarea care interzice înțelegerile care restrâng concurența, poate fi interpretat în sensul că o înțelegere restrictivă poate lua forma unor norme deontologice stabilite de ordine profesionale atunci când aceste norme, prin indicarea demnității și a prestigiului profesiei, precum și a calității și a cantității muncii prestate drept criterii de stabilire a onorariului profesionistului, au ca efect interdicția de a deroga de la tarifele minime și, prin urmare, au de asemenea un efect de restrângere a concurenței din cauza acestei interdicții?
- 3) În subsidiar, în cazul în care Curtea [...] ar răspunde la întrebările privind interpretarea articolului 267 al treilea paragraf TFUE în sensul absenței unei incidente a normelor naționale de procedură și al existenței unei obligații de sprijin din partea instanței naționale și ar considera întrebarea adresată, astfel cum a fost formulată de apelant, ca fiind prea generală: atunci când dreptul național prevede norme de protecție a concurenței mai stricte decât cele comunitare, în special prin stabilirea posibilității de a deroga de la tarifele profesionale minime, deși dreptul comunitar pare să permită în continuare în anumite condiții interdicția de a deroga de la tarifele minime, și atunci când, prin urmare, un comportament al ordinului profesional care impune interdicția de a deroga de la tarifele minime constituie, din punctul de vedere al dreptului național, o înțelegere care restrânge concurența, în condițiile în care din punctul de vedere al dreptului comunitar ar putea să nu constituie o astfel de înțelegere, dreptul comunitar al concurenței, în special reglementarea comunitară a înțelegerilor care restrâng concurența, se opune unui astfel de rezultat, și anume că un anumit comportament ar fi sancționabil ca înțelegere restrictivă a concurenței în temeiul reglementării naționale, dar nu și în temeiul reglementării comunitare, de fiecare dată când normele naționale de protecție a concurenței sunt mai stricte decât cele comunitare?”

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la întrebările referitoare la articolul 267 al treilea paragraf TFUE

- 21 Prin intermediul întrebărilor formulate cu privire la articolul 267 al treilea paragraf TFUE, instanța de trimitere solicită să se stabilească, în esență, întinderea competenței sale de a alege și de a reformula întrebările propuse de una dintre părțile din litigiul principal și obligația sa eventuală de a efectua o astfel de alegere și o astfel de reformulare.
- 22 În acest context, instanța de trimitere solicită Curții, în special, să stabilească dacă dispoziția menționată se opune aplicării unor norme de drept intern care ar împiedica instanța națională să își exercite competența de trimitere preliminară sau ar obliga-o să reproducă întrebările adresate de părți.
- 23 În plus, în ipoteza în care articolul 267 al treilea paragraf TFUE trebuie interpretat în sensul că impune instanței naționale de ultim grad de jurisdicție o obligație necondiționată de trimitere preliminară a unei întrebări privind interpretarea dreptului Uniunii formulate de una dintre părțile în litigiu, instanța de trimitere solicită Curții să stabilească eventualul efect al cerinței duratei rezonabile a procedurii, consacrată de dreptul Uniunii, asupra obligațiilor unei instanțe de ultim grad de jurisdicție în temeiul dispoziției menționate.
- 24 Pe de altă parte, Consiglio di Stato adresează o întrebare privind circumstanțele în care nerespectarea obligației de trimitere preliminară prevăzute la articolul 267 al treilea paragraf TFUE este de natură să constituie o încălcare vădită a dreptului Uniunii ca premisă a răspunderii extracontractuale a statului pentru încălcarea dreptului Uniunii.
- 25 În această privință, trebuie amintit mai întâi că, în măsura în care nu există nicio cale de atac împotriva deciziei unei instanțe naționale, aceasta are, în principiu, obligația de a sesiza Curtea în sensul articolului 267 al treilea paragraf TFUE atunci când o întrebare privind interpretarea Tratatului FUE este invocată în fața sa (a se vedea Hotărârea din 4 noiembrie 1997, Parfums Christian Dior, C-337/95, Rec., p. I-6013, punctul 26).
- 26 Din raportul dintre al doilea și al treilea paragraf ale articolului 267 TFUE rezultă că instanțele vizate de al treilea paragraf se bucură de aceeași putere de apreciere ca toate celelalte instanțe naționale pentru a evalua dacă, pentru a pronunța o hotărâre, este necesară o decizie asupra unui aspect de drept comunitar. Prin urmare, aceste instanțe naționale nu sunt obligate să trimită o întrebare referitoare la interpretarea dreptului Uniunii formulată în cauza dedusă judecătii lor în cazul în care respectiva întrebare nu este pertinentă, respectiv, în alți termeni, în cazul în care, indiferent care ar fi răspunsul la această întrebare, nu ar putea avea nicio influență asupra soluționării litigiului (Hotărârea din 6 octombrie 1982, Cilfit și alții, 283/81, Rec., p. 3415, punctul 10).
- 27 Dimpotrivă, în cazul în care instanțele naționale constată că este necesară recurgerea la dreptul Uniunii pentru soluționarea litigiului cu care au fost sesizate, articolul 267 TFUE le impune acestora, în principiu, obligația de a sesiza Curtea pentru orice problemă de interpretare care se pune (a se vedea Hotărârea Cilfit și alții, citată anterior, punctele 11-20).
- 28 Curtea a statuat deja că sistemul instituit prin articolul 267 TFUE în vederea asigurării unității de interpretare a dreptului comunitar în statele membre instituie o cooperare directă între Curte și instanțele naționale printr-o procedură independentă de orice inițiativă a părților (Hotărârea din 16 decembrie 2008, Cartesio, C-210/06, Rep., p. I-9641, punctul 90, și Hotărârea din 21 iulie 2011, Kelly, C-104/10, Rep., p. I-6813, punctul 62).

- 29 Determinarea și formularea întrebărilor ce urmează a fi adresate Curții revin instanței naționale, iar părțile din litigiul principal nu pot schimba conținutul acestora (a se vedea Hotărârea din 14 aprilie 2011, Vlaamse Dierenartsenvereniging și Janssens, C-42/10, C-45/10 și C-57/10, Rep., p. I-2975, punctul 43, și Hotărârea din 21 decembrie 2011, Danske Svineproducenter, C-316/10, Rep., p. I-13721, punctul 32).
- 30 Deși instanța respectivă este liberă să invite părțile din litigiul cu care este sesizată să sugereze formulări susceptibile să fie reținute pentru enunțarea întrebărilor preliminare, nu este mai puțin adevărat că numai ei îi incumbă sarcina de a decide în cele din urmă atât forma, cât și conținutul acestora (Hotărârea Kelly, citată anterior, punctul 65).
- 31 Reiese din cele de mai sus că numai instanța de trimitere poate stabili și formula întrebările preliminare cu privire la interpretarea dreptului Uniunii care sunt necesare pentru soluționarea litigiului principal.
- 32 În ceea ce privește normele naționale de procedură la care s-a referit instanța de trimitere, fără totuși să le expliciteze conținutul exact, este suficient, în orice caz, să se amintească faptul că astfel de norme nu pot aduce atingere competenței și obligațiilor care revin unei instanțe naționale precum instanța de trimitere în temeiul articolului 267 TFUE (a se vedea în acest sens Hotărârea Cartesio, citată anterior, punctele 93, 94 și 98).
- 33 Trebuie subliniat, în plus, că instanța națională care trebuie să aplice, în cadrul competenței sale, dispozițiile dreptului Uniunii are obligația de a asigura efectul deplin al acestor norme, lăsând, dacă este necesar, neaplicată, din oficiu, orice dispoziție contrară, inclusiv de procedură, a legislației naționale, fără a trebui să aștepte eliminarea prealabilă a acesteia pe cale legislativă sau prin orice alt procedeu constituțional (a se vedea în acest sens Hotărârea din 5 octombrie 2010, Elchinov, C-173/09, Rep., p. I-8889, punctul 31).
- 34 În ceea ce privește, în continuare, efectul eventualei cerințe privind durata rezonabilă a procedurii, invocat de asemenea de instanța de trimitere, trebuie arătat că întrebarea instanței de trimitere a fost formulată de aceasta numai în ipoteza în care articolul 267 TFUE trebuie interpretat în sensul că această dispoziție impune instanței naționale de ultim grad de jurisdicție o obligație necondiționată de trimitere preliminară a unei întrebări privind interpretarea dreptului Uniunii formulate de una dintre părțile în litigiu. În aceste condiții și având în vedere cele ce reies din cuprinsul punctelor 25-33 din prezenta hotărâre, nu este necesar să se răspundă la întrebarea menționată.
- 35 În ceea ce privește, în sfârșit, încălcarea vădită a dreptului Uniunii ca premisă a răspunderii extracontractuale a statului pentru încălcarea acestui drept, trebuie să se arate că această întrebare este vădit lipsită de relevanță și ipotetică în cadrul litigiului principal. Astfel, din decizia de trimitere nu reiese că litigiul principal are ca obiect răspunderea respectivă și nici măcar că această întrebare a fost abordată de una dintre părțile din litigiul principal cu titlu de incident de procedură.
- 36 Având în vedere considerațiile care precedă, trebuie să se răspundă la întrebările privind articolul 267 al treilea paragraf TFUE că această dispoziție trebuie interpretată în sensul că numai instanței de trimitere îi revine sarcina de a stabili și de a formula întrebările preliminare cu privire la interpretarea dreptului Uniunii pe care le consideră necesare pentru soluționarea litigiului principal. Normele naționale care ar avea ca efect să aducă atingere acestei competențe trebuie să fie lăsate neaplicate.

Cu privire la întrebările referitoare la reglementarea Uniunii în materie de concurență

- 37 Dat fiind că, în speță, instanța de trimitere a procedat în fapt la reformularea întrebărilor propuse de CNG, se impune examinarea acestor întrebări astfel cum au fost reformulate.

- 38 În esență, instanța menționată urmărește să se stabilească dacă articolul 101 TFUE se opune adoptării de către un ordin profesional, precum Ordinul Național al Geologilor din Italia, a unor norme de deontologie care prevăd drept criteriu de stabilire a onorariilor, în afară de calitatea și de importanța prestării de servicii, demnitatea profesiei, cu consecința că stabilirea onorariilor sub un anumit nivel, situație care poate fi asimilată cazului stabilirii unor tarife minime, ar putea fi sancționată din cauza nerespectării respectivelor norme.
- 39 Pe de altă parte, instanța de trimitere solicită Curții să stabilească dacă dreptul național poate să prevadă o protecție a concurenței mai strictă decât reglementarea Uniunii. În această privință, trebuie să se arate că din decizia de trimitere nu reiese relevanța acestei întrebări pentru soluționarea litigiului principal. Astfel, această decizie nu conține elemente care să permită să se identifice utilitatea răspunsului în această privință pentru soluționarea litigiului principal. Or, o astfel de explicație ar fi fost necesară, întrucât din dosarul prezentat Curții reiese că acest litigiu vizează legalitatea unei decizii a Autorității, care a aplicat articolul 101 TFUE, iar nu normele naționale în materie de înțelegeri restrictive de concurență. În consecință, întrebarea respectivă trebuie să fie declarată inadmisibilă.
- 40 Situația este aceeași în ceea ce privește întrebările referitoare la interpretarea Regulamentului nr. 2137/85 și a Directivelor 2005/36 și 2006/123.
- 41 În ceea ce privește întrebarea vizată la punctul 38 din prezenta hotărâre, trebuie analizat în ce măsură o organizație profesională precum Ordinul Național al Geologilor din Italia trebuie să fie considerată o asocieră de întreprinderi în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE atunci când adoptă norme precum cele prevăzute de Codul deontologic.
- 42 În cadrul acestei examinări, trebuie să se verifice dacă, atunci când adoptă norme precum cele în discuție în litigiul principal, un ordin profesional trebuie să fie considerat o asocieră de întreprinderi sau, dimpotrivă, o autoritate publică, întrucât activitatea sa are legătură cu exercitarea unor prerogative de putere publică (a se vedea Hotărârea din 19 februarie 2002, Wouters și alții, C-309/99, Rec., p. I-1577, punctul 57 și jurisprudența citată).
- 43 În ceea ce privește natura activităților CNG, din cuprinsul articolelor 8 și 9 din Legea nr. 112/1963 reiese că ansamblul geologilor înscrși în registrul prevăzut de această dispoziție constituie ordinul și aleg CNG, acesta din urmă având sarcina să asigure respectarea legii profesionale și a tuturor celorlalte dispoziții privind profesia și să adopte măsurile disciplinare.
- 44 Or, trebuie arătat că, atunci când adoptă un act precum Codul deontologic, o organizație profesională cum este Ordinul Național al Geologilor nu exercită nici o misiune socială întemeiată pe principiul solidarității, nici prerogative tipice de putere publică. Aceasta este mai curând organul de reglementare al unei profesii a cărei exercitare constituie de altfel o activitate economică (a se vedea în acest sens Hotărârea Wouters și alții, citată anterior, punctul 58).
- 45 În lumina acestor considerații, trebuie să se constate, în consecință, că o organizație profesională precum Ordinul Național al Geologilor se comportă precum o asocieră de întreprinderi, în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE, în cadrul elaborării unor norme deontologice precum cele în discuție în litigiul principal.
- 46 În ceea ce privește problema dacă normele deontologice în discuție în litigiul principal constituie o decizie potrivit articolului 101 TFUE, trebuie amintit că și o recomandare de preț, indiferent de statutul juridic exact al acesteia, poate fi considerată ca reprezentând o astfel de decizie (Hotărârea din 27 ianuarie 1987, Verband der Sachversicherer/Comisia, 45/85, Rec., p. 405, punctul 32).
- 47 În speță, caracterul obligatoriu al Codului deontologic în privința geologilor, precum și posibilitatea de a aplica sancțiuni acestora în cazul nerespectării codului menționat trebuie să conducă la considerarea normelor pe care le conține ca reprezentând o decizie potrivit articolului 101 TFUE.

- 48 Pentru ca normele de concurență ale Uniunii să se aplice în ceea ce privește o înțelegere sau o practică abuzivă, trebuie ca aceasta să poată afecta comerțul dintre statele membre (a se vedea Hotărârea din 13 iulie 2006, Manfredi și alții, C-295/04-C-298/04, Rec., p. I-6619, punctul 40).
- 49 În acest scop, o decizie, un acord sau o practică trebuie, pe baza unui ansamblu de elemente obiective de drept sau de fapt, să permită să se prevadă, cu un grad de probabilitate suficient, că pot exercita o influență directă sau indirectă, actuală sau potențială asupra fluxurilor de schimburi comerciale dintre statele membre, iar aceasta într-un asemenea mod încât să creeze temerea că pot constitui un obstacol pentru realizarea unei piețe unice între statele membre (a se vedea Hotărârea Manfredi și alții, citată anterior, punctul 42).
- 50 O înțelegere care acoperă întregul teritoriu al unui stat membru are ca efect, prin chiar natura sa, să consolideze împărțirea piețelor la nivel național, împiedicând astfel întrepătrunderea economică dorită de tratat (a se vedea Hotărârea din 18 iunie 1998, Comisia/Italia, C-35/96, Rec., p. I-3851, punctul 48, și Hotărârea Manfredi și alții, citată anterior, punctul 45).
- 51 Acesta poate fi efectul deciziei asocierii de întreprinderi în discuție în litigiul principal, întrucât dreptul italian prevede o apartenență obligatorie a geologilor, pe ansamblul teritoriului Republicii Italiene, la ordinul profesional, ceea ce implică supunerea acestora la normele deontologice și atrage răspunderea lor disciplinară pentru nerespectarea acestor norme.
- 52 Având în vedere considerațiile ce precedă, este necesar să se constate că normele deontologice, care indică drept criterii de stabilire a onorariilor profesionistului demnitatea profesiei, precum și calitatea și importanța prestației, sunt susceptibile să restrângă concurența în cadrul pieței interne.
- 53 Trebuie să se arate totuși că nu orice decizie a unei asocieri de întreprinderi care restrânge libertatea de acțiune a părților sau a uneia dintre ele intră în mod necesar în sfera interdicției prevăzute la articolul 101 alineatul (1) TFUE. Astfel, în scopul aplicării acestei dispoziții într-o speță, este necesar mai întâi să se țină cont de contextul global în care decizia asocierii de întreprinderi în cauză a fost adoptată sau își produce efectele și, în special, de obiectivele acesteia, care constau, în speță, în asigurarea garanțiilor necesare consumatorilor finali ai serviciilor în cauză. Trebuie să se examineze în continuare dacă efectele restrictive de concurență care decurg de aici sunt inerente urmării obiectivelor menționate (a se vedea în acest sens Hotărârea Wouters și alții, citată anterior, punctul 97).
- 54 În acest context, trebuie să se verifice dacă restricțiile astfel impuse prin normele în discuție în litigiul principal sunt limitate la ceea ce este necesar pentru a asigura punerea în aplicare a unor obiective legitime (a se vedea în acest sens Hotărârea din 18 iulie 2006, Meca-Medina și Majcen/Comisia, C-519/04 P, Rec., p. I-6991, punctul 47).
- 55 Având în vedere dosarul de care dispune Curtea, aceasta nu este în măsură să aprecieze dacă existența criteriului privind demnitatea profesiei poate fi considerată necesară pentru punerea în aplicare a unui obiectiv legitim precum cel referitor la garanțiile acordate consumatorilor finali ai serviciilor geologilor, întrucât, printre altele, criteriul menționat se adaugă altor criterii de stabilire a onorariilor strâns legate de calitatea muncii acestor geologi, cum ar fi importanța și dificultatea muncii, cunoștințele tehnice și eforturile cerute.
- 56 Revine instanței de trimitere sarcina să aprecieze, având în vedere contextul global în care își produce efectele Codul deontologic, inclusiv luând în considerare ansamblul cadrului juridic național, precum și practica aplicării acestui cod de către Ordinul Național al Geologilor, dacă se produce un efect restrictiv asupra concurenței în cadrul pieței interne. Instanța de trimitere trebuie de asemenea să verifice dacă, în lumina ansamblului elementelor pertinente de care dispune, normele cuprinse în acest

cod, în special în măsura în care recurg la criteriul privind demnitatea profesiei, pot fi considerate necesare pentru punerea în aplicare a obiectivului legitim referitor la garanțiile acordate consumatorilor.

- 57 Ținând seama de toate considerațiile care precedă, trebuie să se răspundă la întrebările privind reglementarea Uniunii în materie de concurență că norme precum cele prevăzute de Codul deontologic, care prevăd drept criteriu de stabilire a onorariilor geologilor, în afară de calitatea și de importanța prestării serviciului, demnitatea profesiei, constituie o decizie a unei asocieri de întreprinderi, în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE, care poate avea ca efect restrângerea concurenței în cadrul pieței interne. Revine instanței de trimitere sarcina să aprecieze, având în vedere contextul global în care își produce efectele acest cod, inclusiv luând în considerare ansamblul cadrului juridic național, precum și practica aplicării codului menționat de către Ordinul Național al Geologilor, dacă efectul respectiv se produce în speță. Instanța de trimitere trebuie de asemenea să verifice dacă, în lumina ansamblului elementelor pertinente de care dispune, normele cuprinse în același cod, în special în măsura în care recurg la criteriul privind demnitatea profesiei, pot fi considerate necesare pentru punerea în aplicare a obiectivului legitim referitor la garanțiile acordate consumatorilor serviciilor geologilor.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 58 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a patra) declară:

- 1) **Articolul 267 al treilea paragraf TFUE trebuie interpretat în sensul că numai instanței de trimitere îi revine sarcina de a stabili și de a formula întrebările preliminare cu privire la interpretarea dreptului Uniunii pe care le consideră necesare pentru soluționarea litigiului principal. Normele naționale care ar avea ca efect să aducă atingere acestei competențe trebuie să fie lăsate neaplicate.**
- 2) **Normele precum cele prevăzute de Codul deontologic privind exercitarea profesiei de geolog în Italia, aprobat de Consiglio nazionale dei geologi la 19 decembrie 2006 și modificat ultima dată la 24 martie 2010, care prevăd drept criteriu de stabilire a onorariilor geologilor, în afară de calitatea și de importanța prestării serviciului, demnitatea profesiei, constituie o decizie a unei asocieri de întreprinderi, în sensul articolului 101 alineatul (1) TFUE, care poate avea ca efect restrângerea concurenței în cadrul pieței interne. Revine instanței de trimitere sarcina să aprecieze, având în vedere contextul global în care își produce efectele acest cod, inclusiv luând în considerare ansamblul cadrului juridic național, precum și practica aplicării codului menționat de către Ordinul Național al Geologilor, dacă efectul respectiv se produce în speță. Instanța de trimitere trebuie de asemenea să verifice dacă, în lumina ansamblului elementelor pertinente de care dispune, normele cuprinse în acest cod, în special în măsura în care recurg la criteriul privind demnitatea profesiei, pot fi considerate necesare pentru punerea în aplicare a obiectivului legitim referitor la garanțiile acordate consumatorilor serviciilor geologilor.**

Semnături